

Mimesis jako odraz historických a kulturních artefaktů

NICOLE FIŠEROVÁ

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

ČESKO

Abstrakt:

Studie se zaměřuje na koncept mimesis v literatuře v historickém, ale i současném pojetí. V následujícím textu budou srovnávány koncepty Philipa Sidneyho a Anthonyho Nuttalla, kteří chápou mimesis jako odraz skutečnosti v literárních dílech.

Sidney vyzdvihuje především schopnost básníka vytvářet fiktivní světy. Nuttall pak prezentuje mimesis jako jakýkoli záměrný vztah k realitě a tvrdí, že nám tak umožňuje „lhat“. Autoři se názorově příliš neliší, přestože Sidneyho pojetí vnímá „hru s textem“ a vědomé přetváření reality pozitivně, Nuttall poukazuje mimo jiné i na schopnost mimesis lhat. Dá se však spisovatelův talent degradovat pouze na „lhaní“ a kopírování reality? Je možné za pomoci mimesis jako interpretačního aparátu identifikovat autora, odlišné kultury a porozumět jim?

Klíčová slova: koncept mimesis, fikce a skutečnost, odraz skutečnosti v literatuře, Philip Sidney, Anthony Nuttall, historické a kulturní artefakty, interpretace literárních děl

Mimesis - The Reflection of Cultural and Historical Artifacts

Abstract:

The contribution is focused on mimesis both in historical and current perspective. The author will compare Philip Sidney's concept of mimesis and Anthony Nuttall's who both understand mimesis as the reflection of reality in literature.

Sidney emphasises that a poet has the ability to create fictional worlds. Nuttall, on the other hand, presents mimesis as any deliberate relation to reality and he argues that it gives us the power to "lie". The opinions of both authors are quite similar despite of the fact that for Sidney the "game with text" and the purposeful transformation of reality are positive, Nuttall among other things emphasises mimesis' ability to lie. However, can the natural writing talent be degraded to simple lying and duplication of reality? Is it possible to identify the author and different cultures with the help of mimesis as interpretive concept and understand them?

Keywords: concept of mimesis, fiction and reality, reflection of reality in literature, Philip Sidney, Anthony Nuttall, historical and cultural artifacts

1 Mimesis, kultura, fikce

V následujícím textu bude představena mimesis jako nástroj, jehož prostřednictvím lze interpretovat historické a kulturní artefakty a lépe porozumět odlišným kulturám na základě toho, jakým způsobem je napsáno literární dílo a jaké komponenty reality byly autorem užity k vytvoření fikce. Fikcí se zde rozumí veškerá krásná literatura, u níž se předpokládá, že dokonale nepopisuje skutečné události.

Koncept *mimesis* v pojetí odrazu skutečnosti v literárních či obecně uměleckých dílech je aktuálně řešenou otázkou v teoriích interpretace a tvoří významnou součást současného badatelského diskurzu. Značně diskutovaná je zejména aplikovatelnost a funkčnost konceptu, zároveň jsou vedeny debaty o tom, zda je koncept stále potřebný a udržitelný. Termín *mimesis* pochází z řeckého slova *mimesis* a doslovně se překládá jako „imitace“ či „nápodoba“, další varianty zahrnují označení jako „reprezentace“ a „emulace“.¹ Všeobecně se termínu používá k popisu vztahu mezi uměním a skutečností nebo odrazu reality v uměleckých dílech jako takových.²

Nelze tvrdit, že mimesis, která je pro účely studie chápána jako reprezentace či odraz reality v literatuře, je jediným či dokonce jediným správným aparátem, díky kterému můžeme porozumět kulturám a vykládat historické události. Příspěvek především poukazuje na to, že za pomoci mimesis můžeme lépe pochopit rozdíly mezi kulturami a dobu, v níž bylo dílo napsáno. To je však možné pouze v případě, že jsme ochotni přijmout dvě následující podmínky. Za prvé, připustíme existenci vztahu mezi fikcí a skutečností, což je klíčové pro fungování konceptu mimesis, a za druhé, musíme odmítnout tvrzení, že literární díla jsou světy imaginárně vytvořené spisovateli, které nemají žádný vztah k realitě.

V novodobých a současných teoriích interpretace je vztah fikce a skutečnosti, jak již bylo naznačeno výše, značně problematický, zejména proto, že se vymezují oproti starším teoriím, které uznávají význam autora při formování textu a připouští vícero interpretací. Zpochybňování udržitelnosti a funkčnosti konceptu mimesis se z velké části zakládá právě na odmítnutí vztahu fikce a skutečnosti jako takového.³ Na tento problém upozorňuje Vlastimil Zuska ve své knize *Mimésis, fikce, distance*, v níž poukazuje nejen na problematiku rozlišení fikce a skutečnosti, upozorňuje však také na důležitost vymezení jednotlivých termínů pro mimetické koncepty. Je nutné stanovit, co je realita či skutečnost, a co autor považuje za fikci.⁴

¹ GRAY, V. *Mimesis in Greek Historical Theory*, s. 1.

² KAIPR, J. *Mihai Spariosu: Mimesis v současné tradici: Interdisciplinární přístup*, s. 2. [online]. Dostupné z: http://antropologie.zcu.cz/media//webzin/webzin_02_2005/12_kaipir.pdf.

³ KASTNEROVÁ, M. *Fikce a skutečnost - je mimésis překonaný konstrukt?*, s. 53-54

⁴ ZUSKA, L. *Mimésis – fikce – distance*, s. 11.

2 Výběr a zdůvodnění výběru jednotlivých konceptů

Pro účely studie byli zvoleni dva autoři zabývající se problematikou zpodobování v literatuře. Prvním z nich je renesanční básník Philip Sidney, který považuje reprezentaci reality v dílech za jejich neoddělitelnou součást. Vyzdvihuje především schopnost básníků a spisovatelů realitu přetvářet a přidávat do ní prvky, jež pak literární dílo činí zajímavým a jedinečným. Druhým autorem je literární kritik Anthony Nuttall a představitel novodobého pojetí konceptu mimesis, jenž vychází nejen z ontologického předpokladu vztahu skutečnosti a fikce, taktéž pracuje s pojmy mimesis a reprezentace. Jeho pojetí mimesis je široké – chápe ji jako jakýkoli záměrný vztah ke skutečnosti. V textu budou následně koncepce obou autorů srovnány. Srovnání bude probíhat na základě analýzy myšlenek Philipa Sidneyho.

Pozornost bude věnována prvkům, které byly pro Sidneyho při sestavování literárních děl důležité a na které se dále bude nahlížet právě teoretickým náhledem Anthonyho Nuttalla. Autoři byli zvoleni pro své na první pohled odlišné postoje i náhledy na problematiku mimesis. Avšak přestože jejich koncepty vycházejí z jiných základů a každý pojal nápodobu v literatuře odlišně, účel a využití reprezentace reality v literárních dílech je u obou velmi podobný. Tyto odlišnosti pramení jistě také z jejich odlišných profesí – Nuttall kriticky hodnotí, Sidney někdy až příliš zaujatě brání to, v čem nachází zálibu. Toto je však dáno nejen odlišnými profesemi, ale především i dobou, v níž autoři žili. Sidney, jakožto renesanční básník nemohl udělat více, než napsat apologii.

Nutno podotknout, že rozdíly v konceptech Sidneyho a Nuttalla nejsou rozdíly názorové, spíše se jedná o rozdílnou terminologii a také o způsob, jakým o problematice pojednávají. Jak si taktéž lze všimnout, každý z autorů přikládá větší váhu jevům, jež jsou charakteristické pro různá literární období, v nichž byli činní.

3 Sidneyho koncept mimesis a význam literatury pro lidské poznání

Výše jmenovaný Philip Sidney se věnoval reprezentaci skutečnosti ve svém díle *Defence of Poesy*, v němž především obhajoval poezii⁵ a poukazoval na její význam v rámci lidského poznání.⁶ Autor se snažil uhájit čestné místo poezie a dokázat, že filosofie a historie nejsou důležitějšími disciplínami, tedy že filosofie není poezii nadřazená. Dokonce uvádí, že mnoho filozofů se skrývá pod maskou básníků.⁷

Sidney považuje umění poezie za mimetické, tudíž napodobující. Jeho koncept mimesis vychází z blízkého vztahu mezi životem a literaturou. Autor klade dále důraz

⁵ Pro Sidneyho poezie zahrnovala veškerou fikci (literaturu).

⁶ SIDNEY, P., Edited with an introduction and notes by DUNCAN-JONES, K. *Major works*, s. 213.

⁷ Tamtéž, s. 213-214.

na mimetický vztah mezi přírodou a skutečností. Literární dílo tudíž poskytuje jak odraz reality, tak i možnost přidávání prvků, které v ní nejsou, ale mohly by, s trochou představivosti, být. Spisovatel či básník má pak tu jedinečnou schopnost vytvářet ve svých dílech další přírodu; přetvářet realitu nebo ji činit zajímavější, právě díky výborné imaginaci.⁸ Jelikož je poezie uměním nápodoby⁹, musí zákonitě existovat něco, co je napodobováno. Dalo by se říct, že Sidneyho koncept se zakládá na teorii pomyslného zrcadla, které do literatury odráží prvky ze skutečnosti.

Sidneyho dílo bylo významně inspirováno Aristotelovou *Poetikou*, již cituje v několika pasážích, přesto však považuje schopnost básníků vyvolat emoce za největší sílu poezie, v čemž se s Aristotelem názorově rozchází.¹⁰

Sidney se významu emocí a jejich nepostradatelnosti věnuje právě ve své knize *Defence of Poesy*. Na jejich důležitost při našich rozhodnutích poukazuje i v úvodním příběhu Johna Pugliana, který pracuje s koňmi a pokládá proto jezdecké umění za umění nejvyššího řádu. Sidney prezentuje Pugliana jako komický příklad rozumu, který je řízen emocemi. Vidí však v jezdcí jistou paralelu se sebou samým. Stejně jako se jezdec rozplývá nad jezdectvím, Sidney pak přiznává, že on jakožto básník se bude nutně přikládat důležitost poezii. Spíše chtěl však ukázat, že pro obranu čehokoli je potřeba působivého vyjádření, stejně jako racionálního odůvodnění. Dále se autor čtenáři přiznává, že prožívá vše, co napíše.¹¹ Zastává názor, že řečník se zrcadlí v čtenářově či posluchačově reakci. Sidneyho zrcadlení se dá shrnout slovy básníka Horatia: „Pokud chceš, abych plakal, musíš nejprve truchlit ty sám.“¹² Zde lze opět spatřit Sidneyho metaforu zrcadlení a paralelu k jeho pojetí mimesis. Nejen, že se tímto způsobem může odrážet příroda, dokonce se i autor musí nutně promítnout do posluchače či čtenáře a vnést do díla kousek ze sebe samého.¹³

Je zřejmé, že mimesis je pro Philipa Sidneyho funkčním interpretačním nástrojem, který čtenáři umožňuje lépe chápat pozadí za textem či další souvislosti. Pak z výše uvedeného taktéž vyplývá, že literatura je nositelem nejen kultury, ale i národnostních rozdílů, a dále v sobě zahrnuje i autorovy emoce a myšlenky. Emoce a katarzi by pak měla vyvolat i ve čtenáři. Aby k tomuto mohlo dojít, musí být jakékoli dílo uvěřitelné, dalo by se říci, že musí vyvolat pocit, že se jedná o pravdivou událost (přestože nemusí být). Mimesis a pravdivosti literárních děl či lhaní se o několik století později věnoval více než Sidney právě literární kritik Anthony Nuttall.

⁸ HAYDEN, J. O. *Polestar of the ancients: the Aristotelian tradition in classical and English literary criticism*, s. 106-107.

⁹ SIDNEY, P., Edited with an introduction and notes by DUNCAN-JONES, K. *Major works*, s. 217.

¹⁰ NUTTALL, A.D. *Why does tragedy give pleasure?*, s. 16.

¹¹ Tamtéž, s. 20.

¹² Tamtéž, s. 21.

¹³ Tamtéž, s. 20.

4 Nuttallova „New Mimesis“ a koncept lhaní v literatuře

Jak již bylo řečeno na začátku příspěvku Nuttall se nijak nevymezuje proti Sidneymu, přestože se jeho chápání mimesis a její interpretace mohou zdát odlišné, v podstatě mají oba autoři velmi podobný názor. Nutno však vzít v potaz, že pro Nuttalla byla schopnost mimesis „lhat“ jedním z centrálních bodů, Sidney se explicitně o lhaní nezmiňuje. Je však zřejmé, že oba mají na mysli tutéž schopnost (tentýž jev), jen ji každý pojmenoval trochu jinak. Sidney tuto schopnost nazývá „přidávání prvků, které v realitě chybí“, Nuttall toto záměrné přetváření reality¹⁴ bez eufemismů označil jako „lhaní“ a tvrdí, že právě díky mimesis je nám dovoleno lhat.¹⁵ Ať už si však vybereme jedno či druhé označení, princip zůstává stejný.

Nuttallův nový koncept zdůrazňuje předpoklad umění jako zobrazení skutečnosti, avšak nevychází z tradičního platónského pojetí, místo toho navazuje na Aristotela a soustředí se na mimetickou teorii představenou v *Poetice*. Autor tedy nijak neodkazuje na Platonovy ideje, ani na ně nenavazuje, sdílí však s Platonem názor, že všechna umění pouze napodobují.¹⁶

Nuttall, stejně jako Aristoteles, trvá na smyšleném charakteru fikce, ale vidí možné spojení mezi fikcí a pravdou. Zároveň však dodává, že fikce je nám prezentována jako fikce, tudíž by nemělo dojít k jejímu zaměňování s pravdou.¹⁷ Tím se do určité míry dostává do rozporu se sebou samým a dovednost mimesis, kterou označil jako „lhaní“, se zdá být jako neoprávněně či nevhodně zvolena. Autor měl však pravděpodobně na mysli, že mimesis může být pomíjivá a může nás lehce zmást, pokud se necháme unést důvěryhodnými popisy a zkonstruovanými situacemi, které jsou snadno uvěřitelné.

Ať už problematiku pojmenujeme jakkoli, právě kreativita autorů je jedním z ukazatelů jak kulturních i dobových rozdílů. Zároveň také odhaluje subjektivní pocity autora, které jsou však závislé na době, v níž žijí, ale i na kultuře, kterou vyznávají. Nuttall tvrdí, že pro Sidneyho vytváří literáti takzvané „zlaté světy“. Pokud tedy odstraníme prvky, zůstane „prostá skutečnost“¹⁸. I ta nám může poskytnout náhled na svět, v němž se autor nachází, avšak potom je zapotřebí včlenit znalosti autorova života, protože nemusí psát právě o skutečnosti, která ho obklopuje. Je důležité si přitom uvědomit, že autor stále nepíše o něčem, co by vytvořil ve své hlavě, aniž by nebyl ovlivněn událostmi ve svém životě.

Nuttallova kritika jistě není kritikou negativní, jeho pohled je však střídmý, více kritický a budí pocit větší objektivity oproti Sidneymu, který je emočně spjat s literárními

¹⁴ Autor občas užívá termín „deformace“.

¹⁵ NUTTALL, A. *A New Mimesis: Shakespeare and the Representation of Reality*, s. 181.

¹⁶ ARISTOTELES. *Poetika*, s. 51.

¹⁷ NUTTALL, A. *A New Mimesis: Shakespeare and the Representation of Reality*, Preface to the Yale Edition, s. viii.

¹⁸ NUTTALL, A.D. *Why does tragedy give pleasure?*, s. 23.

díly a vyzdvihuje právě emoce, které dílo vyvolá. Nuttallův koncept *New mimesis* je totiž hlavně nová kritická teorie, jejíž podstatou je harmonie formy a pravdivé nebo alespoň pravděpodobné reprezentace (znázornění). Zároveň tvrdí, že spisovatelé či umělci obecně si vždy najdou nové způsoby nápodoby skrze prvky nekonečně bohaté reality. Právě tímto způsobem nám dle Nuttalla mimesis dovoluje kouzlit.¹⁹

Aby však mimesis mohla „kouzlit“ a aby mohlo docházet k vědomému přetváření reality, musí jak pro Sidneyho, tak i pro Nuttalla existovat něco, co fikce napodobuje. Toto tvrzení dokládá Nuttall hned v úvodu své knihy *New Mimesis*, když klade důraz na to, že „mimesis je mimesis něčeho z reálného světa, nebo to není mimesis“.²⁰ Tuto myšlenku je možno interpretovat tak, že pokud je nějaké dílo či pouze jeho část nápodobou, vždy to bude mít reálný denotát ve světě, což jde v souladu s Nuttallovým předpokladem umění jako zobrazení skutečnosti. Pokud autor literárního díla vymýšlí svět, je právě onen autor tím, kdo je propojen se světem.²¹

Na začátku příspěvku bylo pro fungování mimesis jako odrazu skutečnosti dostačující podmínkou přijmout existenci vztahu mezi fikcí a skutečností, což se jeví jako komplikované či nepřipustné pro mnohé teorie. Pokud se však na literární díla bude nahlížet jako na součást reality, v níž se text stane nositelem kultury, tudíž i její součástí, literární dílo se tak stává artefaktem. Tyto „objekty“ pak podléhají skutečnosti stejně jako budova knihovny či rodné domy známých spisovatelů. Tímto je sice vysvětlen vztah fikce a skutečnosti, který je nezbytný pro funkci mimesis jako interpretačního aparátu, ale s tím vyvstávají i další otázky, které by měly být zodpovězeny. Jsou všechna díla jen kopie? Žijeme ve světě kopií neexistujících originálů? Můžeme si dovolit degradovat literární díla na objekty reality?

Pomineme-li rozdílnou terminologii obou autorů, jejich myšlenky jsou velmi podobné, dá se říci, že v souladu. Zda mimesis povoluje „kouzlit“ nebo „lhát“, se zdá být pouze problémem označení. Avšak nijak nezpochybňuje funkčnost mimesis jakožto odrazu reality v literární fikci. Fungování mimesis by se dalo závěrem přirovnat k takzvanému "odmývání".²² Anhtony Nuttall použil tohoto přirovnání v souvislosti s katarzí, lze ho však užít i pro mimesis: "Některé prvky se vyjasní, jiné jsou odstraněny."²³ K podobnému přirovnání došel i Zuska, který zastával názor, že každé literární či umělecké dílo představuje jedinečnou formu nápodoby. Pokud budou dva historici popisovat tutéž událost, jejich vyprávění nebudou nikdy identická. Některé aspekty budou vynechány, jiné zdůrazněny, na některé se úmyslně zapomene.²⁴

¹⁹ NUTTALL, A. A New Mimesis: Shakespeare and the Representation of Reality, Preface, s. ix.

²⁰ "Mimesis is mimesis of something, or it is not mimesis." Tamtéž, s. 8.

²¹ Tamtéž, s. 182.

²² V anglickém textu "washing", in: NUTTALL, A.D. Why does tragedy give pleasure?, s. 14.

²³ V anglickém textu: "Something is cleaned and something is washed away." in: Tamtéž.

²⁴ ZUSKA, L. Mímésis – fikce – distance, s 13.

Literatura:

- ARISTOTELES. Poetika. Praha: GRYPF, 1993, 67 s. ISBN 80-858-2901-0.
- HAYDEN, John O. Polestar of the ancients: the Aristotelian tradition in classical and English literary criticism. Newark: University of Delaware Press, c1979, 237 p., ISBN 08-741-3125-1.
- KASTNEROVÁ, Martina. Fikce a skutečnost - je mimesis překonaný konstrukt?. *Filosofie dnes*, 2011, 3(2), s. 53-67. ISSN 1804-0969.
- NUTTALL, A. Why does tragedy give pleasure?. New York: Oxford University Press, 1996, viii, 110 p. ISBN 01-981-8371-2.
- NUTTALL, Anthony. A New Mimesis: Shakespeare and the Representation of Reality. 1st Yale University Pressed. New Haven: Yale University Press, 2007, x, 209 p. ISBN 978-030-0118-650.
- SIDNEY, Sir Philip, DUNCAN-JONES, Katherine (ed.). *Major Works*. Oxford: Oxford University Press, 2008. ISBN 978-019-9538-416.
- ZUSKA, Vlastimil. Mimesis - fikce - distance: k estetice XX. století. Vyd. 2., dopl., v Tritonu 1. Praha: Triton, 2002, 145 s. ISBN 80-725-4285-0.

Internetové zdroje:

- GRAY, Vivienne. Mimesis in Greek Historical Theory. In: *Mimesis in Greek Historical Theory*. JSTOR, 1989, s. 1.
URL: <http://www.jstor.org/discover/10.2307/294672?sid=21105838463163&uid=2&uid=4&uid=3739192>. [cit. 25.10.2015]
- KAIPR, J. Mihai Spariosu: Mimesis v současné tradici: Interdisciplinární přístup, s. 2. [online]. Dostupné z:
URL: http://antropologie.zcu.cz/media//webzin/webzin_02_2005/12_kaipir.pdf
[cit. 25.10.2015]

